

براہوئی چاچا تا فکری جاچ

محبوب شاہ*

Abstract:

This article shows the importance of Brahui Riddles "Chacha" intellectually meaning of "Chacha" the proper usage of Brahui riddles, it further describes that "Chacha" is not playing tool but it increases the mantel capacity and I.Q. it polishes the personality and increase awareness about the fruits, valuable arias, of a country. The Brahui "Chacha" or riddles strengthen their audience and player in depressed situations that how to handle in such movement. Finally this indigenious knowledge of Brahui has positive approach for society.

چاچا شاعنگ نارواج دنیاٹی باز بولی تیٹی ارے۔ براہوئی مخلوق اٹ ار اڑے کہ چاچا شاعنگ
ہموڑے دا انگلک کہ دا بند غا تیٹی ہ اخس لائی ارے ہندا چاچا تیا او فتا ذہنی آزمائش او فتا سوچ و فکر چاچا تا
پیمانہ اٹ کچ کنگا کہ اگر پگہ خدا سے بادشاہی سے ناما لک کے نئے تو ننا مخلوق اٹ اخس چالا کی ارے
کہ تینا ڈلہیہ ناوسا بل آتا خواجہ منگ نالائق اریریا نہ تو اگر ہمو بند غا کہ ہموڑے پاروکا چاچا پر غارہ تو
معلوم مسکہ کہ دبند غا تیٹی تینا راج نا خدمت نالائی ارے اگر چاچا پر غنگ کتوسہ تو معلوم مسکہ کہ دا
بند غا کہ نالائخ او بند غ او او ہندا اوڑاٹ تینا لائخ او نالائق فرق جوانی ٹی سرپند مسرہ۔ چاچا نامثال
ہندن اے دن کہ سمندر اے کونزائی بند کیس۔ وخت اس کہ چاچا پر غو کا بند غا کہ چاچا پر غنگ کن سوچ
خلکورہ تو ہمو وخت او فتا دماغ ٹی اسے بھلو سوچ او فکر اس ودی مسکہ چاچا پر غنگ تون آوارنا بند غا کہ
اسے پنت او سنج اس ہم الکورہ ہراڑن او تا ذہنی آزمائش نادرشانی جوانی ٹی مسکہ۔

*براہوئی اسکالر

براہوئی زبان اٹ چاچا تا اہمیت باز گیشتر اے چاچا تیشی شیفکو گڑا تا چاچا ہنداری نا درشانی
مریک۔

۱۔ ذہنی لائچی ناچاچ

براہوئی زبان اٹ چاچا شاعنگ نارواج ساعت تیری کن متنے بلکہ شغل تون اواراواریلو
بنداغاتا ذہنی لائچی انگانے کہ دا بنداغاک اخس لائق اوتینا ڈہیہ ٹی خواجہ او بے خواجی سبب آتیا ولداری
یانہ۔

۲۔ راجی مہی یادانائی ناودیفنگ۔

چاچا غور و فکر سوچ و ادب قوم نا عقلمندی اودانائی و دیفنگ نا مقصد مسونے ائیکہ اگر انسان بے کار
مس تو اونا عقل و سوچ نا خانہ خالی مریک ہراڑان انسان بلکل بے ہس مریک اگر انسانی سوچ و فکر اے
مصروف تہ تو داڑان انسان نا عقل و شعور پین مون مستی کا یک داڑان ثابت مریک کہ نا مخلوق تینا قوم
اے مصروف تنگ کن عقلمند و دانائی اے و دیفنگ کن چاچا تیان اخہ در جوانو کاریم الینگانے۔

۳۔ سگ و سینہ نا و جیرت اے و دیفنگ۔

باتینگ نا وخت آسگ و سینہ کنگ آن پد تینے ولدا سے وارتیار کنگ کن غور و فکر کریرہ او ذہنی
مقابلہ جوزہ و جوش اے مون مستی دریرہ ہراڑان تین پتین ایلیم اوسنگت آتیشی اتحاد و یکہی پین ودا کہ اوفا
تول بش اٹ پین پیگونی و دی مسکہ۔

۴۔ ڈہیہ ناسیم دنگ آن بلدی۔

چاچا تیان براہوئی مخلوق تینا وخت اے گدریفنگ و تینے مشغول تنگ و بے کارا کاریم تیان حق و
ناحق ڈینڈ و فساد اوتینا ایلیم اوسیلاتا پچاران بچفنگ تینے و تینا قوم اے مشغول تیارا آراڑان افک
چندی گندی تیان بچارہ۔

۵۔ ڈہیہ نا میوہ او خوراک آتیان بلدی۔

براہوئی مخلوق چاچا تیان تینا قوم اوتینا ڈہیہ جغرافیہ سیم و سند آتا حد و حویل نا علاقہ غاتا بارا وٹ

پومنگ تینا میوہ اوچندی خوراک ناگڑا تا پومنگ کن اسے گچین او انین او کچا ہری اس کریرہ کچا ہری نا
دخت آسوز چاہ نادورام چلنگا کہ۔ ہراڑان کچا ہری پین جس کریکہ۔

انت براہوی ٹی شاعری نابنا چا چا تیان مریک۔

چا چا تا بنا نابا بت ڈاکٹر لیاقت سنی ناپانگ دادے کہ براہوی ٹی شاعری نابنا چا چا تیان شروع
مریک اتیکہ براہوی بولی ٹی چا چا تا اسے بلو کچ اس شاعری نا ڈاٹ مسونے چندی چا چا تیی ننے
شاعری نادور شم نظر بریک ہراقتی ڈریف قافیہ ہم برابر تنگ۔ ہندہ خاطر داپانگ کہ برہوی چا چاک
شاعری ان خوک او۔ داہم خیال کنگ کہ براہوی مخلوق چا چا پاریسہ شاعری ناپارغہ بسونو داڑان دا
سوال ودی مریک کہ براہوی زبان اٹ شاعری نابنا چا چا تیان شروع مریک دہنکہ گڑ اس مثال داوڑ
اٹی او۔

بال کیک چک اس اف

مونه خا خوا اس اف

مرغ ارے تے خراس اس اف

باریم ارفک اچ اس اف (1)

خل تے خل اٹی پنپک۔

بٹے دیراٹی پالپک۔ (2)

سو تہنن، سل تے خرین (3)

چپ کتہ چپ مریک۔

راست کتہ راست مریک (4)

تف تے دز آن بار۔

زیارت کرتے پیر آنبار (5)

چاچا شاعنگ ناوڑا و ڈولاک :-

چاچا شاعنگ ناوخت آراٹولی مریرہ اسے ٹولی چاچا اے پاک ایلوٹولی چاچا اے پرنگ ہرٹولی
ناتینا تینا پنگ مریرہ دہنکہ مثال ناوڑاٹ مستونگی ٹولی، قلاتی ٹولی براہوی خاہوت تیان خلق آتیبی تینا
پاولا مخلوق توچاچا داوڑو ڈول آٹ شاعرہ

چاچا چاچا سہد ارا سے پاتہ بال کرپا ہک چک اس افٹ

پاتے باریم ہرف پاک اوچ اس افٹ

پرغبوتے اتنس اے (داسہ پابواتنس اے)

گڑا داٹولی یعنی دا بندا غاک اسے ایلوٹون تسلی ٹی صلاح و مشورہ کیرا۔ اگر پرغنگ کتوستے تو
پارہ ابوئے تھون تے اتنس۔

گڑا ایلوٹولی پاک دون مفک ڈہیہ اس اتبونے۔ ولدا ایلوٹولی ناتوار بریک ڈہیہ دن تفسہ نمیں
تاکہ نن تو دنگ کتوس۔ گڑا پاک پیرغیب نادہنگ اے دبو، بڑتے نمائے شیف تے ننائے۔

منپسہ ولدا توار بریک۔ ڈھاڈراے دبو او او ڈھاڈراے دینہ۔

آخی بانخی کیو کونوہ، پیرمیر جو نگا گڑا کتے کنا خراب اہنگا گڑا ک تے نما۔

نما باجی برے ای ہفت مشا آن ایپار خسوتے

کنا باجی اے نم لکھ لکھ اٹ کنبوتے ای بو پوغالی تینا خاچیوہ نم کچک ناجل اٹی خاچوہ۔

ای تاس وتال اٹی کنیو نم کچک ناکلنڈ اٹی کنبو۔

داسہ پاوانے شتر مرغ اے۔

داڑان پدساڑی مروکا بندا غاک زور زوران محسہ ٹھا کوخلیرہ۔

او خوشی کیرہ کن کٹان دن ساعت تیری کن چاچا شاعرہ۔

داڑان بیدس براہوی بولی ٹی خاص کھفت چاچا، پنچ چاچا اومسہ چاچا ہم پانگک۔
 نئاراج اٹی باز وخت اس کان چاچا نارواج اس داسہ ہم بازخلق آتیی ہراڑے کہ بجلی وٹیلی
 وژن، کیبل، موبائل، ریڈیو، ڈیک ناسہولتاک آفس چاچا نامشغولی تینا جگہ غا بر جائے، مگر ہینو پگہ
 وخت باز تیزی اٹ جدنا کنڈا ہنگے۔ مشین نادورا و مشنی آزندمون مستی دودنگک ے ہراتہ سبب آن
 وخت آنا ترقی آسودگی تون آوار آوار ٹیلی وژن، کمپیوٹر، موبائل، کیبل، ڈش، ڈیک اوچندی گڑا تاہنگک
 آن پیداننا ثقافت ناننا پہوالی مخلوق نہ مشغولی چاچا غاک قرار قرارشا آتیا انبارخلق آتیاں ہم ختم
 منگک۔ ہرا کہ ننا قوم نامشغولی ننا ذہانت، ننا سوچ و فکر و ننا شاعری نابنائے داسا خیال کنگک کہ برو کہ
 دے تیی چاچا نناذ کر بیرہ کتابا تیی خنگوئے۔

داہیت راست ے کہ نئاراج اٹی ننا چندی جواننگا رواجاک یعنی چاچا تینا انبار ختم منگک او ہرا تیی
 مثل او وسائناک او ارووے پکار دادے کہ ن تینا مسکوئی آ مخلوق ننا ذہانت چا ہنداری نادا گچین آنشانی ے
 تینا ایلو چندی ے جواننگا رواج آتے دنیا ننا ترقی تون او ارگین۔ داڑا تون او ارینوشہرتیان پڑس، بجاری
 ، سرگشت تقریباً ختم مسونوہ۔ داڑان بیدس اس ننا مخلوق جدید رسمی تعلیم ناپوئی آن پد ام عقل و تخلیق
 اوچا سنداری اٹی پدا لو او فتا ذہانت او فتالائی او فتا دانائی نادرشانی ے چاچا تینا آسانی ٹی منگک کیک۔
 ننا مخلوق تینا ڈیہنہ آنا جغرافیہ سیم و سند آتا حد و حویل ناعلا قاغاتا باروٹ جوانی اٹ پوکرینو۔
 چاچا پانگک براہوی مخلوق آن بیدس پین چندی زبان تیی پانگک، مگر دا یقین اٹ خیال کنگک
 کہ چاچا شاعنگ نارواج براہوی مخلوق اٹ باز مست آن اس آرا کہ کس ے معلوم اف۔

شاد کامی نادرشانی کروکا چاچاک۔

ایہن تو براہوی پہوالی مخلوق جدید تعلیم لکھنگ او خواننگ نہ ناپوہی نابا وجود مثل و وسائت چاچا
 او شاعری آ باز جوان کاریم کرینو۔ ہروڑا ناصنف ے دوئی کرینو مثال نہ وڑاٹ دہنک شاعری ٹی خوشی نا
 شعر ہم لکھانو، غم ننا شعر ہم لکھانو۔ برام و حنام ننا شعر، جنگ و جدل ننا شعر ہم پارینو، وطن دوستی ننا شعر ہم

پارینو چند اوڑاٹ متل ووسایت شعر و شاعری آن بیدس چا چا تیبی ہم اروڑا نا چا چا پاننگا نے۔ ہراک ننا
زندانا بشخ اوعدہ تکہ برام، حنام، ششہ، زند، موت، ماتن تیا ہم چا چا پاننگا نے۔ خوشی و غم تیا گڑاس چا چا
ک داوڑاٹی او۔

اوچ تے کسکن ءسیتان اٹ، دترک تے کنادواٹ و(حنام)

خیسن گدی پدان پھل بنک (برامی)

ول ول دوشہ غان بار پھین پروال آنبار (طوق)

خطا سے گل خطا سے، پتہ تے انت خطا سے (چنا پڈانا)

اسے گڑا سے دو گڑا سے، نیام تے خالی اے (چلو) (6)

عنی/ ماتم ناوخت آپاروکا چا چاک :-

ار اڑے کہ دنیاٹی اللہ تعالیٰ انسان زندتسونے ہموڑے انسان ءموت ہم ایٹک۔ انتیکہ اللہ پاک نا
تینا قانون اسے کہ ہر خوشی ان پدغم ارے، ہر غم ان پدخوشی ارے ہیت نامقصد دادے کہ ننا مخلوق قوم و
وطن دوستی تون آوار مذہب او اللہ تعالیٰ نا قدرت آتیاں پختہ یقین تخرہ۔

ہندن کہ براہوئی مخلوق شاعری ٹی خوشی و غم نا شعر پارا ہندن ننا مخلوق قدرت نا تزوکا زند و مرک،
خوشی و غم نا چا چا کہ جوانی اٹ درشان کراینو۔ انتیکہ زند و مرک، خوشی و غم انسان تو ہر وخت تفوکو۔ اگر
انسان خوشی نا چس اے ہلیک تو غم ام اوڑ کین تھو کے زند ءخنا موت ہم خنک۔

اسیکہ انا پد ابلقک۔ (مژدہ)

بندرانگا پیٹی پٹ آتخو کے۔ (قبر) (7)

مونگا گدان کل آنا کا ٹم آٹے۔ (موت)

نڈگا رآٹی اے نہ آسمان آٹی اے یکہ سوکنیک۔ (غم یا موت) (8)

اراتیٹی غرزمرو کا گڑا تا بابت اٹ چا چاک :-

براہوئی خاہوت اٹ چا چاک سیاٹرانگا بندغا آتا ڈہنی آزمائش آکو زندنا شیفی بڑزی تیان
چاہنداری ءدوئی کرایسہ اروڈ نا چا چا پارا اینو چا چا تا بار اوٹ دا پارینو کہ داتا رنداٹ بلو ڈہنی آزمائش اس
مسونہ چا چاتے ٹی انسان تا مغز نا تل اے پشخارا نو۔ مگر داپانگ بعض مشکل اے کہ چا چا تا حد و سندو
سیم اراکا شروع مریک او ارڈے ایسر مریک چا چاک اینو ہم انسان نا بھلو وخت اسینا آزمونہ
غا کو ہرا کہ اینو ہم زندا آنا بارو آٹ عقل سیاٹرائی نادرشانی ءکیہ چا چاک خلقی قصہ غاتیان بار او متل و
وسائت اتیان بار تہندی سفر کریسہ دنیا نا چندی زبان تیٹی او ارمریسہ کرینو داتیٹی ننے ہم چا چاک ہم
دو بریرہ کہ داہیلوز بان تیٹی اریر۔ گڑ اس چا چاک ہمودو کہ ہر کہ براہوی خاہوت نازندو بود نادرشانی ء
کیہ اگر تینا چا چاکے ارین تو ننے دا چا چا تیٹی زندگدرا ایفو کا ہر رنگ و زندائی استعمال مرو کا ہر گڑا نا
درشانی مریک۔ بندغ حیران مریک کہ وخت انا پھوالی آ مخلوق جدید تعلیم نا پو ہی ان پد ہم امر عقل و
دانائی ناہیت جوڑ کرینو او دا الفاظک ءمتل و سائت خلقی قصہ او چا چا تیٹی بدل کریسہ سینہ در سینہ زندہ
تخانو ولے اگر ن خوڑت ارین تو دا عقل و دانائی ناہیت ایتا چندی سال اک گدرانگا نو ہینو ہم دا جدید
ادورائی جدید تحقیق نا باوجود معلوم اف کہ دا چا چاک ءدیر جوڑ کرینے۔ داسا ہم دا چا چاک نا پھوالہ
مخلوق نا پاراغان ننا اینو نا بندغا تیکے اسے بلو ڈی اسے او اگر ن سوچ خلین تو معلوم مریک کہ داننا باوا
پیری ءڈی ننے ہم عقل و دانائی نا کسر نشان اتینا مون مستی دنگ کیک۔ پکار دادے کہ ن دا ڈی ءان
تینے محروم کین اودات ہمیشہ زندہ تخن۔ بازنگا چا چاک ہینو ہم عقل و دانائی اٹ تینا مٹ تینٹ او دھنکے

- آٹو خان پاٹ ڈلیک۔ (تفر)
- اسے گڑا سے لڑزک۔ (بروے)
- ای لیلی کیوہ۔ لال کنے چونڈک ایتک۔ (پیر)
- اسے گڑا سے کلء دنیا کنیک تے۔ (لمہ ناپال)
- الالو ملا لوصدسی پالو۔ (دسک)
- ایری ارمن ار فک لکھ من۔ (ریل گاڑی)
- انگ انگ بیڈی انگ نشخ ونگار۔ (کونٹ)
- حبیب اسے طیب اسے دکان اسے چراغ اسے۔ (چلم)
- ارہ مش تین پتن جنگ کیرہ۔ جہاں سیرء دا جنگ ان (نسخل)
- اسٹ اسے پیشن ان بریک۔ ڈھال نخ اٹی دو دریاب ٹی۔ (مانداڑی)
- دلا سیٹی ارارنگ آنا دیرو۔ (بیدہ)
- ارکنج برکنج ہفتاد وقت کنج۔ (جھاڑو)
- اسے گڑا سے اروخت کسک۔ دم کرتے زندہ مریک۔ (خاخر)
- اسے گڑا سے کاہک کٹپک۔ (کسر)
- بٹ آپہنا پر آب جرکک۔ (توبے)
- پھوپتیرینگا درنک دڑا۔ (بندغء لپ)
- پھن پروال انبار۔ (طوق)
- پیون پیون کچک انبار۔ ال تف تے دز انبار۔ (روپی)
- پش اس ار فک مش اس۔ (نت)
- تینٹ تو باز چنک ء لٹک تے باز بھلن ء (سیلہ و دسک)

تنگی توک مش آن گروک۔ (زغم) (9)۔

۔ جو کولڈ ٹی لٹک تے کنادوٹی۔ (لشی)

۔ چاچا چاچا۔ بانے پاچا۔ (موچنگ)

۔ کلڑاس اف بلوپن اسے تے سیداس اف۔ (روپھی)

۔ خاچک زایفہ توارے تے اف ول ول اسے۔ (طوق)

۔ خرن خرن حیت آنبار۔ چرپ چرپ ہٹور آنبار۔ (گون)

۔ دریا سے دریانا تہہ ٹی پھواسے۔ پھونابائی پھل اسے۔ (چراغ)

۔ دے درست چریٹنگ۔ نکان باتے نحتء (بوٹ)

۔ سوتے ہنین سیل تے خرن۔ (بادرنگ)

۔ شش ایڑوے کاٹم تا اسے پٹی سے ٹی تو فوکو۔ (گدان ناچوڑیک)

۔ کا یک کتی کیک۔ (ہٹور)

۔ کھڈاسے خین آن پرء (خاخر)

۔ کھڈاسے ہڈان پرء۔ (با)

۔ کھڈاسے ہس ان پرء (سرمہ دان)

۔ کنا باوہ نامسہ اولی او۔ دودینگرہ اسل دمدرینگیسہ۔ (گھڑی ناسیلہ)

۔ گڑاسے مسہ اولی آسوارء۔ (پادینک)

۔ گزی دانگ کرے یگ کرے۔ لڈے بے شر کرے (زک)

۔ گڑاسے بیمار کن صد بیمار کنیرہ تے۔ (آنار)

۔ گڑاسے لڑزک روزی ڈیریک۔ (بروے)

۔ لونج لکیر بھڈان پختیر۔ (خولم)

۔ مونگا مغل پاش کرے چنامنا گل مسر۔ (کڑچو)

۔ مونوخراس اسے مسٹ تورینوتے۔ پنچ جل کیرہ تے (تافو)
۔ نٹل نہ تیل تہ نہ جوان تے ہر جگہ ضرورت اتے۔ (بے) (10)

کھٹیا

دا ایت نوشتہ کنگ آن گڈ دا گڑاک مونئی بسر کہ چا چا پیرہ سائت تیری کن بنگ تنو بلکہ دا فتا سجنگ
 او دا فتا جوڑ کنگ ناپدا اٹ اسے بلو اہمیت او مقصد اس ڈھکو کے۔ کل آن او لیکو دا ننا پہوالی مخلوک آک
 دے انا پوریا مالداری آن شام آنا کہ ارغ کنگ ان پد فارغ مسرہ تو اسے گدان اسے نامونا تینا
 بلوچی او کچاری اس ہڈتسرہ۔ اسے ایلو تو تینا کل دے انا حال حوالی ان پد چا چا شاعنگ نا پڑوے کریرہ تو دا
 عیت راست ء ہنہ کچاری تے ٹی تینٹ اسے کیوئی۔ اتحاد یا ایلمی نا درشانی مسکہ۔
 چا چا تیان تینا مخلوق ء تینا ڈے انا جغرافیہ سیم وسند آتا حد و حویل نا علاقہ عا تا باروٹ پوکنگانے۔
 حالانکہ چا چا شاعنگ نارواج پین چندی زبان تے ٹی مسونے مگر ہرا چا چاک کہ براہوی زبان
 اٹ پانگا نوشاہد پین زبان اسے ٹی مفس۔ دا گڑا داسکہ تحقیق طلب ء کہ چا چا براہوی بولی ٹی ہرا وخت
 آن ثروی مسونہ۔

حوالہ غاک

- 1- چاچا ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی، براہوئی اکیڈمی پینہ ۵، ۱۹۸۱۔
- 2- براہوئی ادب، نور احمد پرکاشی، پینہ 202، براہوئی اکیڈمی، ۲۰۰۱۔
- 3- براہوئی قدیم نثری ادب، پروفیسر سوسن براہوئی، پینہ 57، براہوئی اکیڈمی۔ ۲۰۱۲۔
- 4- براہوئی ادب ناعلم جواہراک، حاجی عثمان بنگلزی، پینہ 131، براہوئی اکیڈمی، ۲۰۰۶۔
- 5- براہوئی ادب ناعلم جواہراک، پینہ 130۔
- 6- چاچا ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی، براہوئی اکیڈمی پینہ غاک 12-21، ۱۹۸۱۔
- 7- چاچا پینہ 32-37۔
- 8- براہوئی ادب ناعلم جواہراک، حاجی عثمان بنگلزی، پینہ 136، براہوئی اکیڈمی، ۲۰۰۶۔
- 9- چاچا ڈاکٹر عبدالرحمن براہوئی، براہوئی اکیڈمی پینہ غاک 12-41، ۱۹۸۱۔
- 10- براہوئی ادب ناعلم جواہراک، حاجی عثمان بنگلزی، پینہ 130-136، براہوئی اکیڈمی،

۲۰۰۶۔